

Äratrükk Eesti Kirjanduse Seltsi Kodu-uurimise Toimkonna
toimetusel ilmutavast koguteos „Eesti“ „Saaremaa“ köitest.

V. a. kolleeg
Ma H. Habermannile

M. HÄRMS.

Autorilt.

Saaremaa linnustik.

LINNUD. Eesti linnustikust on kõige omapärasem Saaremaa oma nii liikide koosseisult kui ka indiviidide rohkuselt. Seda põhjustavad mitmed tegurid — Saaremaa asend, geomorfoloogiline ehitis, taimkate ja ilmastu-olud. Ta äärmiselt pikk ja sopiline rand moodustab kõigi vee-, ranna- ja soolindude meelepärase haudeala; vähema tähtsusega selles suhtes pole ka suured lõunarannikul asuvad järved, n. n. lahed ja nende laiaulatuseline soostunud ümbrus. Saaremaa rannikumere rohked saared on suure hulga ranna- ja merelindude eelistatud pesituskohtadeks; mõnedel neist pesitsevad nad määratul arvul. Ülekodumaalise kuulsuse on omandanud Vilsandi juures asuv Vaigaste linnuriik; seda külastab igal suvel rohkearvuline õpireislaste pere. Siin tutvuvad külastajad igakülgsest hoogsa linnueluga; võivad jälgida selle mitmekesisemaid avaldusi ja vaid imetella, kui paljudele lindudele võib pakkuda elamisvõimalusi äärmiselt piiratud ala. Tuleb tõeks tunnistada, et pea kõigi huvireisijate külastamise peapõhjuseks on soov tutvuda selle saarestiku omapärase linnuriigiga. Sel põhjusel ja et meil puudub teos, kus täielikumalt käsitletakse Saaremaa linnustikku, on alljärgnevas pikemalt sellel peatutud.

Värblinnulised. Kaaren (*Corvus corax*¹⁾) on käesajal veel harilik haudelind Lääne-Saaremaa ja Sørve suuremais metsis, ka pesitseb ta Abruka saarel; sügisel ja talvel nähakse teda kõikjal, iseäranis aga mererannal, kus rohkesti randaheitu. Pesa ehitab okas- metsadesse suuremate haudeasunduste lähedusse; neid külastab ta haudeajal järjekindlalt ja röövib neis pesitsevate lindude mune ja poegi. Iseäranis kannatavad nende röövkäikude all kõik pardid, eriti hahad. Ta julmus on suur: ei taha hauduja pesalt vabatahtlikult minna, sunnib teda nokahoopidega sellest lahkumiseks; on see saavutatud, hävitab kõik munad või pojad. Saaremaal hüütakse seda lindu korbiks. Hallvares (*C. cornix*) on kõikjal väga harilik haudelind, rüüstab sama innuga pesi kui eelminegi. Saarlased kutsuvad teda nonniks. Mustvares (*C. frugilegus*) riivab Saaremaad peamiselt läbilennul; mõnel aastal talvitab neid seal suuremal

¹⁾ L. autorinimena on allpool ära jäetud.

arvul. Väike haudeasundus asub Muhu-Suure vallas. Hakk (*Coloeus monedula*) pesitseb vähesel arvul Kuressaares, Kihelkonnal, Püha kiriku juures ja Sõrves. Harakas (*Pica pica*) on üldiselt võrdlemisi haruldane paigalind; tunduval arvul elutseb ta metsarikkal Lääne-Saaremaal ja Sõrve poolsaarel. Saarlased nimetavad seda lindu kepsakaks ehk kiitsakaks. Mänsak (*Nucifraga caryocatactes*) iseloomustab läänepoolseid ja Sõrve-maa okasmetsi, neis on ta kõikjal tavaline haudelind. Pesitseb varakevadel. Suvel elutseb vaikselt; sügisel, kui valmivad pähklid, algab elav liikumine: vahetpidamata nähakse neid nüüd sarapuudele lendamas, mille vili nende maiustoidu moodustab. Kugistades mitu pähkliit neeluõõnde, lendavad saagiga mõnele tugevamale puuksale või kivile, toimetavad saagi suust välja ja hakkavad koort taguma, et sisu juurde pääseda. Kui rohkeid linde sellega ametis, kuulduv igalt poolt selle tagumise omapärast klõbinat. On söögiisu kustutatud, koguvad pähkleid tagavaraks, peites saagi sambla alla. Üpris harilik haudelind on metsnäär (*Garrulus glandarius*), isäranis rohkel arvul leitakse teda neis metsis, kus kasvavad tammed, mille tõrud on ta maiustoiduks; kus need puud suurel arvul kasvavad, seal nähakse neid sügisel liikumas parvede kaupa. Kuldnokk (*Sturnus vulgaris*) on üle kogu Saaremaa väga tavaline pesilind; igalpool leidub nende kasulikkude lindude jaoks ülesseatud pesituskaste. Sügisel näeb luhtadel ja karjamail nende hiiglaparvi. Pehmel talvel nähakse neid siin kogu selle aastaaja vältel, mõnikord isegi karjakaupa. Peoleo (*Oriolus oriolus*) on mingil põhjusel üpris haruldane haudelind, kuigi metsatüüpide järgi tuleks oletada vastupidist. Suurnokk-vinti (*Coccothraustes coccothraustes*) leidub mõne paarina Sõrvemaal ja Pihla ümbruses. Ohakalind (*Carduelis carduelis*) elutseb kõikjal, kuid vähesel arvul. Siisike (*C. spinus*) on kuuse- ning segametsade harilik elanik. Punarind-kanepilind (*C. cannabina*) on väga harilik haudelind laialistel karjamaadel. Urvalind (*C. linaria*) külastab talvel Saaremaad vähesel arvul. Leevike (*Pyrrhula pyrrhula*) pesitseb tunduval hulgal peamiselt läänepoolseis okasmetsis, talve jooksul nähakse teda vähesel arvul kõikjal. Karmiileevice (*Erythrina erythrina* Pall.) pesitseb üpris piiratud arvul mõnes lehtmetsas. Haruldane nähtus talvel on männileevice (*Pinicola enucleator*). Kuuse-käbilindu (*Loxia curvirostra*) leidub vaid neil aastail, millal kuused rikkalikult kaetud käbidega. Läänepoolsete okasmetsade harilik elanik on eelmisest suurem ja väga tugeva nokaga varustatud männi-käbilind (*L. pytiopsittacus*), harilikust männi-käbilinnust erineva noka tõttu kujundab Saaremaale omase alamliigi *L. p. estiae* Piiper & Härms. See lind toitub küll männi- kui ka kuuseseemneist. Metsvint (*Fringilla coelebs*) on kõikjal harilik haudelind; üksikuid nähakse järjekindlalt talve jooksul. Põhjaviint (*F. montifringilla*) riivab mõlemal läbirände-perioodil vähesel arvul seda maakonda. Koduvarblast (*Passer domesticus*) leidub paljude asulate juures, aga võrdlemisi vähesel arvul. Üpris haruldane on mandril laialt levinud põldvarblane

(*P. montanus*), teda on juhuti nähtud vaid Kuressaares. Väga tavaline haudelind karjamaadel ja metsaservil on talvik (*Emberiza citrinella*); väga haruldane näht on hall tsiitsitaja (*E. calandra*); sagedamini pesitseb Harilaiul, Kärilas ja Vilsandis aedtsiitsitaja (*E. hortulana*). Lahtede roostikus elutseb tunduval määral rootsiitsitaja (*E. schoeniclus*). Talvel külastab seda saart väikeste salkadena lume-hangelind (*Plectrophenax nivalis*); kevadel juhuslikult mõni üksik lapi hangelind (*Calcarius lapponicus*). Väga harilik haudelind põldudel, heina- ja karjamaail on põldlõoke (*Alauda arvensis*); läänepoolseis hõredavõitu okasmetsis kuulduv tihti nõmmelõokese (*A. arborea*) melodilist laulu; haruldane näht on tuttlõoke (*Galerida cristata*) ja läbilennul sarviklõoke [*Eremophila flava* (Gm.)]. Kadakaga kasvanud laialiste karjamaade kõige harilikum haudelind on sookiur (*Anthus pratensis*), ta pesitseb seal määratul arvul. Sügislälilennul peatuvad neil selle linna suured massid. Harilik kõikjal on metskiur (*A. trivialis*); nõmmekiuru (*A. campestris*) on nähtud vaid Sõrve saarel. Igalpool pesitseb linavästrik (*Motacilla alba*); lambahänilast (*M. flava*) leidub haudelinnuna vaid kohati, peamiselt lahtede piirkonnas. Okasmetsade harilik elanik on porr (*Certhia familiaris*); puukoristajat (*Sitta homeyeri* Hart.) autor näinud ei ole, aga seda lindu olevat paaril puhul Kuressaare ümbruses silmatud. Tihaslastest on harilikud rasvatihane (*Parus major*), sootihane (*P. palustris*), põhjatihane (*P. borealis* Selys) ja must tihane (*P. ater*); harva ja kohati leidub sinitihaast (*P. coeruleus*) ja sabatihaast (*Aegithalos caudatus*). Okasmetsade harilik lind on põialpoiss (*Regulus regulus*). Kõikjal karjamaadel ja metsaservil pesitseb pajuharakas (*Lanius collurio*); talvel vaid ja harva nähakse tihasekulli (*L. excubitor*). Viristaja (*Bombycilla garrulus*) on talvekülaline. Harilikud haudelinnud on hall ja must kärbsenäpp (*Muscicapa striata* ja *hypoleuca* Pall.); kohati pesitseb mõni väike kärbsenäpp (*M. parva* Bechst.). Kõikjal pesitsevad väike ja salulehelinnuke (*Phylloscopus abietina* ja *trochilus*), kohati siristaja lehelinnuke (*Ph. sibilatrix*). Võsa-ritsiklindu [*Locustella naevia* (Bodd.)] leidub üpris harva Lõuna-Saaremaal. Soodsatel aladel harilik haudelind on kõrkjaroolid (*Acrocephalus schoenobaenus*); lahtede roostikus teotseb tunduval arvul rästasroolid (*A. arundinaceus*); väga harva esineb (Kuressaares) sooroolid [*A. palustris* (Bechst.)]. Käosulase [*Hippolais icterina* (Vieill.)] kõlavat laulu kuulduv paljudes kohtades. Võõtpõosalind [*Sylvia nisoria* (Bechst.)] on harilik pesilind Kübassaarel, Kuressaare ja Kihelkonna ümbruses, Sõrvemaal ja kohati Saaremaa lõunaranniku aladel. Harilikud on pruunselg- ja väike põõsalind (*S. communis* Lath. ja *S. curruca*), võrdlemisi haruldased aed- ja mustpea-põõsalind (*S. hippolais* ja *atricapilla*). Kõik rästa liigid on väga harilikud. Kevadel kuulduv kõigis metsis kadakarästa (*Turdus pilaris*), hoburästa (*T. viscivorus*),

laulurästa (*T. philomelus* Brehm) ja vainurästa (*T. musicus*) laulu; ka mandril haruldane musträstas (*T. merula*) esineb Saaremaal haudelinnuna kõikjal, kõige rohkemal arvul nähakse teda Kihelkonna ümbruses ja Sõrves; Vilsandis ta puudub. Saaremaad iseäranis iseloomustav lind on kivitäks (*Oenanthe oenanthe*), ta on väga harilik teede ääres, karjamail ja mererannikul; vähem harv karjamail pole ka kadakatäks (*Saxicola rubetra*). Võrdlemisi haruldane metsade elanik on aed-lepalind (*Phoenicurus phoenicurus*). Ööbiku (*Luscinia luscinia*) kõlavat laulu kuulnud paljudes kohtades — Kuressaare ümbruses, lõunaranniku lehtmetsis, Sõrves, Kübassaarel ja Kihelkonna piirkonnas. Punakurguke (*Erithacus rubecula*) on harilik, võsaraat (*Prunella modularis*) aga väga haruldane metsalind. Haruldased on ka käblik (*Troglodytes troglodytes*) ja vesipapp (*Cinclus cinclus*); viimane olevat kord Parasmetsa oja kaldal pesitsenud. Suitsupääsuke (*Hirundo rustica*) ja purtpääsuke (*Delichon urbica*) pesitsevad Saaremaal väga suurel arvul. Need kaks lindu on saarlaste lemmiklinnud, kelle heaolu eest nad igapidi hoolitsevad. Et neile pesa ehitamist võimaldada või kergendada, kinnitatakse kõikjal katuseräasta alla seina külge väikesi lauakesi pesa aluseks või tullakse mõne teise vahendiga vastu. Huvitav oli vaadelda üht Metsküla tuulikul asuvat haudeasundust. Selle tuuliku igal küljel leidis ülemise karniisi all rida purtpääsukese pesi, nende koguarvu olles üle paarikümne. Iga kord kui tuul muutis suunda, pöördi veskit, mil teel pesadele avanes uus väljavaade. Kaldapääsuke (*Riparia riparia*) on haruldane haudelind, sügisel lendab aga määratul arvul Saaremaa lõunaranniku kaudu lõuna poole; augustis nähakse mitmetuhandelisi parvi peatumas selle roostikus.

Piirpääsukesed (*Apus apus*) lendlevad nagu mandrilgi peamiselt tornide ümber, mõned paarid pesitsevad aga ka metsas õõnsais puudes või kuldnokkade pesituskastides. Öösorr (*Caprimulgus europaeus*) on harilik metsade haudelind, iseäranis rohkel arvul pesitseb ta läänepoolses osas ja Sõrves. Vainukägu (*Upupa epops*) on vaid kord nähtud Sandla ümbruses. Siniraag (*Coracias garrulus*) teotseb haudelinnuna vähesel arvul Kärla, Kihelkonna ja Sõrve piirkonnas. Jäälindu (*Alcedo ispida*) on nähtud Pidulas ja Parasmetsa jõe ääres.

Rähniliistest on kõikjal harilik suur kirjurähn (*Dryobates major*), haruldane väike kirjurähn (*D. minor*) ja harva talvel vaid nähakse valgeselg-kirjurähni (*D. leucotos*). Läänepoolseis metsis pesitseb vähesel arvul hallpearähn (*Picus canus* Gm.); väga harva esineb roheline rähn (*P. viridis*). Kolmevarbast rähni on leitud vaid Pidula metsas. Väga tavaline haudelind läänepoolseis ja Sõrve okasmetsis on musträhn (*Dryocopus martius*). Haruldasemate suvilindude hulka kuulub ka väänkael (*Lynx torquilla*). Kägu on kõikjal harilik.

Ka kulistest on Saaremaa üpris vaene. Harva pesitseb suuremais metsis mõni kodukakk (*Strix aluco*), sagedamini sois ja niitudel või saartel sooräts (*Asio flammeus* Pontopp.). Väga haruldased haudelinnud on kõrvukas räts (*A. otus*), karvasjalgne kakuke (*Aegolius funereus*) ja värbkakuke (*Glaucidium passerinum*). Talvekülastatena nähakse juhuslikult mererannikul üksikut lumekakku (*Nyctea nivea*) või lagendikul võotkakku (*Sulnia ulula*).

Kullilisi elutseb Saaremaal rohkesti, iseäranis suurel hulgal pesitseb kana- ja raudkull (*Accipiter gentilis* ja *nisus*), kohati märksal arvul hiireviu (*Buteo intermedius*) ja väike pistrik (*Falco aesalon*). Sörve ja läänepoolseis metsis elutsevad mõned rabapistriku (*F. peregrinus*) paarid. Siin pesitsevad nad metsas puie otsas peamiselt vanas kaarnapesas, kuna mandril ehitab see lind oma pesa maapinnale kõrgraba samblale. Haruldased haudelinnud on lõopistrik (*F. subbuteo*) ja tuuletallaja (*F. tinnunculus*); haruldase läbirändajana külastab mõni punajalgne pistrik (*F. vespertinus*) seda saart. Väga haruldane haudelind on herilaseviu (*Pernis apivorus*); sama maksab ka konnakotka (*Aquila pomarina*) kohta. Möödunud aegadel pesitses Karjalasma metsis kaljukotkas (*Aquila chrysaëtus*); nüüd nähakse teda vaid läbilennul. Merikotkas (*Haliaeetus albicilla*) pesitseb ühe paarina Põhja-Sörve metsis, sealt külastab ta järjekindlalt Kuressaare juures asuvat Linnulahte. Sügisel nähakse seda kotkast ka mujal mererannal lendlemas. Harilik lahtede piirkonnas ja roostikuga kasvanud mererannal on roo-loorkull (*Circus aeruginosus*). Haruldase talvekülastisena esineb karvasjalgne viu [*Archibuteo lagopus* (Brünn.)]. Huvitav on märgitseda, et 1884. a. detsembris lasti Tika metskonnas üks Lõuna-Euroopas elutsev must raisakotkas (*Aegypius monachus*).

Karklinnulistest pesitseb märksal arvul lahtede roostikus hüüp (*Botaurus stellaris*); sügisel leitakse teda tihti lõunaranna laiaulatuselises roostikuvöös. Hall haigur (*Ardea cinerea*) pesitseb mõne paarina Kihelkonna piirides ja Põhja-Sörves. Valge ja must toonekurg (*Ciconia alba* ja *niger*) satuvad siia vaid juhuslikult; mainitud olgu, et siin lasti üks Taanimaal märgistatud noor must toonekurg. Ka lasti Kuressaare ligidal Pedusti kaldal üks lõunapoolsemas Euroopas elutsev luitsnokkiibis (*Platalea leucorodia*).

Väga rikas on Saaremaa partlaste esindajaist. Laulu-luik (*Cygnus musicus*) külastab seda mõlemal rändejärgul. Tekivad rannamerele esimesed lahvanded, ilmuvad sinna pea ka luigid. Rannamerele nähakse neid kuni lahkumiseni, mis toimub aprilli alul; üksikud viibivad selle kuu lõpuni. Kõige rohkem lastakse neid Kuressaare ümbruses; eriti Nasva jõe suudmes, palju ka Vilsandi piirkonnas. Harva nähakse nende keskel mõnd väikest luike (*C. bewickii* Yarr.). Linnulahes pesitses järjekindlalt iga suvi üks

paar kühmnokk-luiki [*C. olor* (Gm.)]; mõni aasta tagasi tappis üks Kuressaare kütt selle paari emase, seitsaadik on kadunud see lind Eesti vabast loodusest. See haudekoht oli sel luigel põhjapoolseim Euroopas!¹⁾

Hall hani (*Anser anser*) on Saaremaa soode, rabade ja laialatuselistest roostikkude haudelind, eriti rohkel arvul pesitseb Linnulahe kaitsealal; soodes ehitab pesa juurdepääsematuile saarekesile. Sügise poole ühinevad pered salkadesse, mis peatuvad rannikumerel, kust külastavad viljapõlde või orasevälju; neil ülelendmistel lastakse neid kõige sagedamini. Seda sporti harrastatakse iseäranis Saaremaa lõunarannikul, kus peatuvad hanede suured parved. Kevadine läbilend kestab aprilli lõpuni, sügisel lahkuvad viimsed oktoobri lõpul. Pehmel talvel nähakse väikesi salgakesi kogu talve. Suur ja väike laukhani [*Anser albifrons* (Scop.) ja *erythropus*] külastavad Saaremaad vaid rändeaegadel; kevadel kestab see aprilli keskpaigast mai keskeni, kusjuures pikemat aega kohal ei viibita. Sügis-läbilend vältab augusti keskelt oktoobri lõpuni; nüüd ei lennata otsekohe läbi, vaid salgad jäävad pikemaks ajaks siia peatuma. Eelistatud peatusala moodustavad lõunaranniku rannaniidud. Tuleb mainida, et esimese liigi esindajaid leidub harva, peamassi moodustavad teise liikmed. Rabahani (*A. fabalis*) lendab mõlemal rändejärgul rohkel arvul läbi. Läbilend toimub aprilli ja mai ning septembri ja oktoobri jooksul. Erakordselt jäävad mõned paarid pesitsema; muuseas olgu öeldud, et üks paar ehitas kord Keskmi-sele Vaikale pesa. Ka musta laglet (*Branta bernicla*) nähakse vaid läbirändel. Ilmuvad aprillis ja peatuvad mai keskeni lõunaranniku niitudel, eriti aga Tulpe saarel. Ära- ja läbilend Saaremaalt toimub 15. ja 20. mai vahel, — siis nähakse selle lagle suuri parvi üksteise järel põhja poole ruttamas. On huvitav märkida, et need parved iga aasta kindlat kitsast üle Vaigaste kirde poole viivat teed kasustavad, nii et selle liigi ränne toimub rändetänavat mööda. Sügisel nähakse seda laglet oktoobris ja novembris. Ainult läbirändaja on ka valgepõsine lagle [*B. leucopsis* (Bechst.)]. Nad jõuavad kohale aprilli alul ja peatuvad kuni maikuu viimse kolmandikuni. Sel ajal on nad harilikuks nähuks kohati lõunaranniku niitudel, aga iseäranis sagedad läänepoolseil rannanurmil ja -niitudel; harilikud ka Vilsandis ja Loonalaiul. Sügisel kestab nende läbilend oktoobrist novembri keskeni. Ristpart ehk ristlind (*Tadorna tadorna*) ilmub harilikult aprilli alul; ta on tavaline pesilind läänepoolseil rannamail, eriti rohkel arvul nähakse teda Vilsandis. Lõunarannikul esineb harva; pesitseb ka Abruka saarel ja Kirjurahul. Viimased lahkuvad oktoobri jooksul. Väga tavaline haudelind on sinikael (*Anas platyrhynchos*), kes määratul arvul pesitseb lahtede piirkonnas ja

¹⁾ Oleks soovitav, et Kuressaare Linnavalitsus sinna muretseks Jänedalt või Raadilt paari Eestis üleskasvatatud luiki; kulud ei oleks suured, aga tulemusi oleks huvitav jälgida.

lopsaka taimkattega rannamail. Sügisel lendlevad selle pardi suured parved üle lahtede ja rannikumerel. Ta ilmub kevadel vara ja lahkub veekogude kinnikülmumisel; üksikuid nähakse kogu talve. Harilikud pesilinnud on ka piilpart ehk piilak (*A. crecca*) ja rägapart (*A. querquedula*); nad ilmuvad eelmisest hiljemini, lahkuvad aga varemini, sügisel lendlevad karjakaupa ringi, peatudes merekäärudes. Piiratud arvul pesitseb rannaniitudel, lahtede piirkonnas ja saartel pahelsaba-part ehk sork (*A. acuta*); harilikum on ta mõlemal rändejärgul.¹⁾ Harilik haudelind on luitsnokk-part ehk koostnokk (*Spatula clypeata*). Vartidest pesitseb punapea-vart (*Nyroca ferina*) vähesel arvul ida- ja lõunapoolseil rannamail; Linnulahes pole ta haruldane. Väga harilik pesilind lõuna- ja läänerranniku piirkonnas on tutiga vart (*N. fuligula*), eriti rohkel arvul leidub teda Vilsandi ümbruses, Linnulahes ja Kübassaare piirkonnas. Lõunarannikul pesitseb väga piiratud arvul veel merivart (*N. marila*); läbilennul on ta merekäärudes ja rannikumerel harilikuks nähtuseks. Juhuslikult pesitseb Linnulahes ka valgesilm-vart (*N. nyroca*). Aprillis on rannamerel iseäranis harilikuks nähuks sõtka ehk käristi (*Bucephala clangula*) suured läbirändavad parved; vähem harilik pole see lind ka sügisläbilennul, mis kestab novembri lõpuni. Vähemaid salku silmatakse rannikumerel kogu suve. Pesilinnuna on leitud sõtkast vaid paar korda lõunarannikul. Aul (*Clangula hyemalis*) esineb massiliselt merel aprillis ja mais ning oktoobrist detsembrini; rändeparved koosnevad mitmest tuhandest linnust. Ka suve jooksul nähakse merel neid linde suurel määral, aga meil ükski neist ei pesitse. Üpris tavaline haudelind, eriti läänerrannikumail ja saartel on tõmmu vaeras (*Oidemia fusca*). Ta ilmub kevadel aprilli alul; haudub hilja — alles juuni keskel leidub pesas mune. Lahkub oktoobri lõpul. Must vaeras (*O. nigra*) siin ei pesitse. Ilmub eelmisest palju hiljemini — mai alul, kogu selle kuu jooksul nähakse rannikumerel selle linu suuri parvi; üksikud vähemad salgad veedavad siin kogu suve. Sügisläbilend toimub septembrist kuni novembri lõpuni. Vaid juhuslikult eksib siia kirju hahk [*Polysticta stelleri* (Pall.)], 1931. a. aprillis nägi hr. Thom üht paari pikemat aega Vaigastes. Nende saarte kuulsus — hahk ehk vilsandlaste holmivedjas (*Somateria mollissima*) — esineb haudelinnuna vaid Kihelkonna ja Kuusnõmme lahe saartel, Harilaiul, Vilsandis, Vaigastes, Vesilol, Loonalaiul, Salavas ja Notamaal. Rohkem sellest allpool. Jääkoskel (*Mergus merganser*) on Saaremaa rannikumail ja saartel kõikjal harilik pesilind. Ilmub vara — jääkattesse lahvanduste sünniga; lahkub mere kinnikülmumise aegu. Palju hiljemini — alles aprilli lõpul — jõuab kohale rohukoskel (*M. serrator*) — seegi rannikualade tavaline haudelind.

Sõudjalalistest külastab pehmel talvel, millal meri jääst

¹⁾ Viupart (*A. penelope*) on harilik nähtus rändeaegadel.

vaba, Vilsandi saarestikku kormoran (*Phalacrocorax carbo*); peamiselt nähakse teda Vesilomaal.

Pärajalalistest pesitseb kõige sagedamini Saaremaa järvedel ja merekäärudes tuttpütt (*Podiceps cristatus*), iseäranis suurel määral Linnulahes. Hallpõsine pütt [*P. griseigena* (Bodd.)] on lahtede haruldane haudelind. Sarvikpütt (*P. auritus*) pesitseb tunduval arvul Harilaiu ja Undva järvedel, lahtedes ja roostikuga kasvanud merekäärudes. Mustkael-pütt (*P. nigricollis* Brehm) pesitses 1931. a. suvel mitme paarina Linnulahes. Järvekauri (*Colymbus arcticus*) nähakse suvel järjekindlalt Harilaiu rannamerel, lõunaranniku ja Väikese Väina piirkonnas; läbilennul on ta tavaliseks nähuks. Harilik läbirändaja mere kaudu mais ja oktoobris on punakurk-kaur (*C. stellatus* Pontopp.).

Mõlemaid tuvilisi, nii meekat (*Columba oenas*) kui ka meigast (*C. palumbus*) pesitseb metsarikkas lääneosas suurel

E. Ecke foto.

38. joonis. Liivarüüt pesal.

arvul. Sügisel ühinevad pered suurtesse parvedesse ja külastavad koristatud viljaväljasid; mõned meeled talvitavadki siin.

Kõrvepüü [*Syrnhaptes paradoxus* (Pall.)] Euroopasse tungil 1888. a. lasti üks neist maikuul Pidulas.

Väga suurel arvul leiame kurvitsaliste esindajaid küll haude- kui ka läbirändeajal. Meriharakas ehk meriski (*Haematopus ostralegus*) on kõikjal rannikutasandikel, eriti Lääne-Saaremaal ja saartel, väga harilik haudelind. Ilmub aprilli alul ja lahkub augusti lõpul. Mornellrüüti (*Charadrius morinellus*) leitakse vaid juhuslikult septembris läbirändel. Kõikjal liivasel või kivi-klibusel rannamaal pesitseb rohkel arvul liivarüüt (*Ch. hiaticula*). Ilmub ja lahkub ühel ajal meriskiga. Väikerüüt (*Ch. curonicus* Gm.) esineb kohati vähesel arvul haudelinnuna. Põldrüüt (*Ch. apricarius* Brehm) on mõlemal rändejärgul, eriti sügisel, tavaline näht rannaurmedel. Pealäbilend toimub kevadel aprillil

lõpust mai keskpaigani ja sügisel augusti teisel poolel ja septembris. Rändavad peamiselt salkadena. Võib-olla pesitsevad üksikud paarid Ida-Saaremaa suurtes soodes. Ühel ajal eelmisega nähakse ka läbirändajaid plüüsid (*Squatarola squatarola*), kes rändavad enamasti ühe- või paarikaupa mööda rannikviiru. Kõige sagedam haudelind rannikutasandikel, lahtede piirkonnas ja saartel on kiiivita ja ehk saarlaste kiiveski (*Vanellus vanellus*). Ilmub aprilli alul, peamass lahkub juba augusti keskel. Kivirullija (*Arenaria arenaria*) pesitseb vaid saartel ja Harilaiu rannal. Kohale jõuab mai alul ja lahkub augustis. Rannaniitude ja lahtede heinamaade pesilind on tutkas (*Philomachus pugnax*); Vilsandil hüütakse seda lindu hatukukeks. Suurel arvul neid ühes kohas ei nähta, seega koguneb ühisele võitlusväljale harva üle kümne isase, enamasti aga on nende arv veel väiksem. Ilmuvad kohale aprilli teisel poolel, võitlused kestavad jaanipäevani, ja viimased lahkuvad septembri keskel. Liivaplütt [*Crocethia alba* (Pall.)] riivab läbilennul augustis vaid Vilsandi ligidal olevaid saari, eriti nähakse teda Notamaal. Ka suur plütt (*Calidris canutus*) on ainult läbirändaja; üksikuid nähakse augusti ja septembri jooksul läänepoolsetel rannikusaartel, Harilaiul ja kohati lõunarannal. Mustrindplütt (*Calidris alpina*) pesitseb kohati tunduval arvul; haudelinnuna leiame teda Vilsandi piirkonnas, Kuressaare ja lõunaranniktasandiku nurmedel. Kogu suve nähakse kohati merekaldal selle linu vähemaid salku, kelle liikmed siin ei pesitse, vaid veedavad ainult suve. Ilmuvad aprilli keskel, sügisel lahkuvad viimsed septembri lõpul. Sel rändejärgul nähakse tihti selle linu suuri karju merekaldal koos liivaruütidega ja teistega toitu hankimas. Haruldane läbirändaja on kõvernokk-plütt [*C. testacea* (Pall.)], keda nähakse vähesel arvul eelmise karjades. Väike plütt [*C. minuta* (Leisl.)] ja värbplütt [*C. temminckii* (Leisl.)] rändavad paarikaupa mais vähesel arvul läbi, sügisläbilend algab juuli keskel ja lõpeb septembri alul; sel ajal lendavad nad väikeste salgakestena. Lainokk-plütt [*Limicola falcinellus* (Pontopp.)] on üpris haruldane läbirändaja, teda on leitud augustikuul vaid Vilsandis. Jõetilder (*Tringa hypoleucos*) esineb ka pesilinnuna vaid mõne paarina Järumetsa järve liivasel kaldal, Sandla rannikul ja Ranna küla all Tagalahe ääres. Augustis toimuval läbirändel nähakse teda aga ka mujalpool. Haruldane haudelind on mudatilder (*T. glareola*), kes pesitseb niiskeil heinamail ja sois. Kevadel ilmub ta aprilli lõpu poole; läbilend algab juuli lõpul ja kestab septembri aluni, iseäranis rohkel arvul nähakse neid aga augusti vältel rannaniitudel. Mõne paarina elutseb Sõrve ja Lääne-Saaremaa metsis metstilder (*T. ochropus*); augustis nähakse läbirändajaid Vilsandis ja mujal. Väga harilik rannaniitude, rannanurmede ja saarte haudelind on kõikjal punajalgne tilder (*T. totanus*); ta ilmub aprilli alul, lahkub augusti jooksul. Oma elava tegevuse, omapärase lennu ja meeldiva häälitsemisega köidab ta iga vaatleja huvi. Saarlased nimetavad seda lindu tülluks. Tumedat tildrit [*T. erythropus* (Pall.)] nähakse harva läbilennul, peamiselt mai ja

augusti jooksul. Harilik läbirändaja aprillis ja mai alul on heletilder [*T. nebularia* (Gunn.)]; iseäranis suurel arvul nähakse neid sügislâbilennul juuli lõpust augusti lõpuni, sel ajal on need linnud kõikjal rannikuribal ja järvede kaldal kõige harilikumaks nähuks. Oletatavasti pesitseb ta vähesel arvul Ida-Saaremaa sois. Veetalaja (*Phalaropus lobatus*) esineb pesilinnuna Harilaiul, Linnulahes, Tulpe saarel ja Kübassaare käärudes. Ilmub mai alul, lahkub augustis. Sügislâbilennul nähakse teda järjekindlalt Vilsandis. Naaskelnokk (*Recurvirostra avocetta*) on pesitsenud 1885. a. Kuusnõmme lahe Lauri saarel, muidu aga eksinud juhuslikult paar korda Saaremaale. Ta on rohkem lõunapoolsete alade haudelind. Lahtede piirkonnas, kohati lõunaranniku niitudel ja Udrikumaal pesitseb mõni paar mustsaba-viglesid (*Limosa limosa*); sügisel augusti ja septembri jooksul peatuvad vähemad vöötsaba-vigle (*L. lapponica*) salgad küll lääne- kui ka lõunapoolisel rannikviirul. Suur koovitaja (*Numenius arquatus*) on kõikjal rannikuniitudel, lahtede piirkonnas ja suurematel rannikusaartel tavaline haudelind. Hulgaline lâbilend toimub augustis. Selle linnu nimi Saaremaal on kooviski. Ainult Harilaiul pesitseb väike koovitaja (*N. phaeopus*). Mujal mererannal nähakse teda kevadel mai alul ja sügisel juuli lõpust septembrini vaid läbirändel. Saaremaa soode harilik pesilind on tikutaja (*Capella gallinago*); sügislâbirändel augustis ja septembris on ta mudasel rohuga kasvanud rannikviirul kõikjal harilik. Rohukurvits [*C. media* (Lath.)] esineb haudelinnuna vaid Ida-Saaremaa sois. Väga harilik pesitaja Saaremaa niiskevõitu, pehmepinnalistes metsis on metskurvits ehk valdsnepp (*Scolopax rusticola*); massiliselt leidub teda eriti Abruka saarel. On teada juhtumeid, et seal üks kütt lasknud ühe õhtuga üle 20 kurvitsa; ka mujal on saavutatud sarnaseid rekorde. On huvitav märkida, et Saaremaal kurvitsa lennumäng kestab juuli keskpaigani. Mudakurvits [*Lymnocyptes minimus* (Brünn.)] on üpris haruldane haudelind idapoolseis sois, mujal leidub teda sügislâbirände ajal augustis ja septembris.

Kajakalistest pesitseb must viires (*Chlidonias niger*) piiratud arvul lahtedes, kõige rohkem leidub neid Paadla lahes. Röövtiiru [*Hydroprogne caspia* (Pall.)] nähakse vahetevahel Saaremaa rannal; pesi on leitud vaid Notamaal ja Suures Väinas Kivirahul. Jõetiir (*Sterna hirundo*) ja rannatiir (*St. macrura* Naum.) on mererannal kõikjal harilikud, nende haudeasundusi leidub kõigil saartel, harva mujal merekaldal. Nad ilmuvad mai keskpaiku ja lahkuvad augusti jooksul. Väike tiir (*St. albifrons* Pall.) pesitseb vähesel arvul mõnel saarel. Väike kajakas (*Larus minutus* Pall.) esineb haudelinnuna Paadla ja Poka lahe piirkonnas. Ümberhulkuvaid linde nähakse suve jooksul ka mujal, eriti Harilaiul. Naerukajaka (*L. ridibundus*) haudeasundusi leidub mitmes kohas. See lind on väga harilik rannikualadel kui ka kohati Sise-Saares. Sama tavaline on kalakajakas (*L. caenus*), keda kõikjal rannikul ja rannamerel võib silmata. Hõbe-

kajakas (*L. argentatus*) riivab Saaremaad vaid läbilennul kevadel aprillis ja mai esimesel poolel ning sügisel oktoobrist detsembrini. Tõmmu kajakas (*L. fuscus*) pesitseb vaid Vaigastes; hulkuvaid linde nähakse kogu rannikviiru ulatuses. Ka merikajakas ehk saarlaste kalakull (*L. marinus*) esineb haudelinnuna vaid Vilsandi piirkonnas, üksikuid nähakse mere lahtioleku vältel aasta ümber rannamerel. Jääkajakat (*L. hyperboreus* Gunn.) nähakse läbilennul aprillis ja oktoobris ning järjekindlalt kogu talve lahtisel merel, eriti Vilsandi ümbruses. Juhuslikult silmatakse Saaremaa rannikumerel maist oktoobrini mõnd üksikut söödikröövkajakat (*Stercorarius parasiticus*) või laisaba-röövkajakat [*St. pomarinus* (Temm.)].

39. joonis. Jõetiir laskumas pesale.

E. Ecke foto.

Algilistest nähakse läänepoolsel merel mais järjekindlalt alki (*Alca torda*), ka sügisel viibivad mõned seal kuni mere kinnikülmumiseni. Erakorraliselt nägin 1925. a. 8. juulil Suuriku panga läheduses üht toredat selle liigi esindajat. Algi kohta öeldu maksab ka krüüsli (*Uria grylle*) suhtes.

Kurelistest pesitseb sookurg (*Megalornis grus*) Ida-Saaremaa sois märksal arvul; augustis nähakse seal põldudel alati üksikuid peresid. Lääne-Saaremaal esineb ta haudelinnuna Kihelkonna piirkonnas vaid mõne paarina. Rookana (*Rallus aquaticus*) elukoha moodustavad suuremad roostikud; haudelinnuna leidub teda harva. Täpelist vesivutti (*Porzana porzana*) leidub pesilinnuna lahtede piirkonnas ja lõunaranniku soostunud heinamail. Väga haruldane on väike vesivutt [*P. parva*].

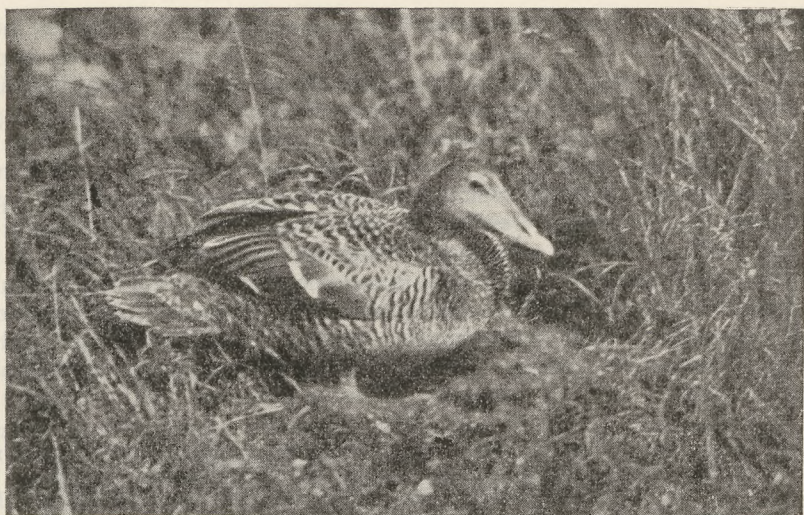
(Scop.)]; elutseb lahtede roostikus. R ä ä k (*Crex crex*) on harilik Ida-Saaremaa laialistel põldudel ja niitudel, haruldane aga selle läänepoolses osas. T i i g i k a n a (*Gallinula chloropus*) teotseb haudelinnuna lahtede ja vaiksete käärude roostikes vähesel arvul. V e s i k a n a (*Fulica atra*) on lahtede ja roostikuga kasvanud merekäärude pesilind. Ta koosseis on viimasel ajal märksalt kahanenud, eriti Linnulahes.

Vaene on Saaremaa kanaliste esindajaist. Pöide piirkonna soos teotseb paigalinnuna mõni paar rabapüüsid (*Lagopus lagopus*); selle kandi põldudel võib harva näha ka mõnd põldpüü [*Perdix lucida* (Altum)] peret. Haruldane paigalind on kateder (*Lyrurus tetrix*), kelle kudrutamist kuuldu kohati Lääne-Saaremaal. Harva kostab mõnest viljaväljast põldvuti (*Coturnix coturnix*) omapärane hüüd.

Eri kirjeldamist väärivad Saaremaa linnuasundused ja selle rannikumere saarte linnustik.

Linnuasunduse all mõistetakse ala, kus kitsalt piiratud pinnal teatava linnuliigi esindajad suurel arvul koos pesitsevad. Neid asundusi leidub Saaremaal mitmes kohas. Kõige huvitavam on oma mitmekesiselt koosseisult Vilsandi juures asuv Vaigaste saarestiku asundus. Selle moodustavad Alumine, Keskmine ja Ülemine Vaika saar ning Mustpank. Selle asunduse loomine ja arenemine on lahutamata seotud hra A. Thom'i nimega, kes ka praegu Tartu Ülikooli volinikuna hooldab neid ülikooli Kuusnõmme Bioloogiajaamale kuuluvaid saari. Kolonistidena asustavad neid hahk, jää- ja rohukoskel, kõik kajaka liigid, välja arvatud väike kajakas, jõe- ja rannatiir.

Hahk pesitseb siin 650—700 paarina; 1928. a. leidis selle pesi 642. Peamass ilmub kohale aprilli esimestel päevadel, üksikuid nähakse juba märtsi lõpul. Peale kohalejõudmist ühinevad nad paarideks ja emane hakkab endale varsti sündsast pesituspaika valima. Ühed jäävad peatuma avatud väljavaatega rannavööle, teised valivad seks peidetud koha magesõstrapõõsa varju. Sinna ta kaabib ümmarguse mollikese, mille pehmendab ümbruses leiduvate taimedega. Harilikult mai esimestel päevadel leidub seal esimene muna; sellele lisatakse ülepäeviti uus. Täielik kurn koosneb keskmiselt viiest munast. Pidev haudumine algab viimase muna munemisega. Selle ajani nähakse emast veel sageli aega veetmas isase seltsis küll rannal kui ka merel. Haudumine katkestab selle sideme — koosviibimine muutub järk-järgult harvemaks; isane otsib omasuguste seltsi, mille tulemusena nähakse merel ümber saarte ujuvaid isaste ühinguid. Emane on hoolikas hauduja; padjandab haude vältel rinnalt kitkutud pehmete ebesulgedega põhjalikult pesa ja lahkub sellest vaid lühikeseks ajaks toidu hankimiseks; pesalt lahkudes katab munad korralikult kinni ebesulgedega. Haudumisajal muutuvad mõned emased nii koduseks, et end isegi silitada lasevad. On ligikaudu kuu kestva haudumise järel pojad munast koorunud, lahkuvad

Ajakirjast „Loodusevaatleja“.

E. Stoll'i foto.

40. joonis. Emahakk pesal (Ül. Vaikas).

Ajakirjast „Loodusevaatleja“.

E. Stoll'i foto.

41. joonis. Haha pojad pesas.

nad veel samal päeval pesast hoolika ema juhtimisel, et edasi merel arened.

Ent harva saab mõni hahk oma esimese kurna välja haududa, enamikul tuleb haudumist mitu korda katsetada või koguni pojata jääda. Põhjuseks mõne asunduse kaaskodaniku — meri-, tõmmu või kalakajaka — hävitustöö haha munade kallal, kel eriti kestvate tormide ajal puudus toidust. Ka marulained ulatuvad rannale asetatud pesi hävitama. Neil põhjusil leidub värskeid haha mune juuni aluni; viimase kurna moodustab tihti vaid üks muna.

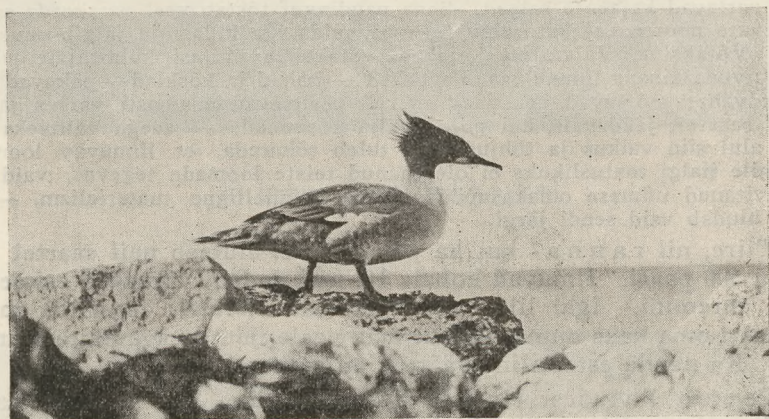
Isased on jäädavalt lahkunud haudealalt mai lõpul, neid nähakse nüüd suurte parvedena lendlemas kaugel rannast. On emased oma pojad õnnelikult üles kasvatanud, ühinevad nad ühes poegadega isastega ja veedavad aega kaugel rannast meremadalikel kuni lahkumiseni, milleks neid sunnib mere kinnikülmumine.

Teatavasti on haha ebesuled patjade ja tekkide väärtuslikem täiteaines; nende kilogramm maksab üle 50 krooni. Autori sellekohased katsed näitavad, et meie hahapesad annavad keskmiselt 20 grammi kuivatatud ja puhastatud ebesulgi, — seega 50 pesa ühe kilogrammi ehk 50 krooni eest. Ilus tulu, iseäranis veel selle tõttu, et hahk vähimatki kulu ei tekita ega hoolet nõua! Kus neid tulutoovuse otstarbel tahetakse kasutada, seal tuleb nende vaenlaste elamisvõimalusi äärmuseni piirata. Tähendatagu, et haha elunõudeile vastavad peale Vaigaste veel ainult Vesilomaa, Loonalaid ja Salava saar. Need viimased on selle linnu ideaalseimad haudealad ja nad pesitseksid neil samal määral kui Vaigasteski — kuid kohalikkude elanikkude mõistmatus ei luba seda. Haudeaja jooksul külastavad neid saari järjekindlalt ümbruskonna kalurid ja poisikestekarjad linnununade korjamise eesmärgiga. See toimub nii hoolimatult, et kõigi maa peal haudujate pesad munadest põhjalikult tühjaks röövitakse, küsimata sellest, kas need on värsked või haatud. Sel põhjusel on lahkunud pea kõik linnud neilt suurepäraseilt linnusaarilt; haudeajal valitseb siin vaikus, mida aeg-ajalt katkestab vaid lainete kohin. Loodaks siin hahkadele ja vaerastele haudumisvõimalus, annaks aja jooksul igauks neist saartest tulu udusulgede näol vähemalt 500 krooni eest aastas. Parem pole lugu ka Vilsandis, kus paljud hahad ja vaerad võiksid pesitseda, kui elanikkude mõistmatus ei oleks takistuseks.

Mõlemad koskla liigid, nii j ä ä k o s k e l kui k a r o h u k o s k e l, pesitsevad Vaigastes suurel arvul. 1928. a. leidis esimese pesi 197, teise omi 54. Mõlemad kosklad pesitsevad Vaigastes eriti nende jaoks ehitatud koopais. Jääkoskla kurn koosneb kuni 15 munast ja seda leiab juba maikuu alul. Haudumine kestab 32 päeva, nii et normaaloludes pojad munast kooruvad juuni alul. Nad on pesahüljad — lahkuvad kohe pesast ja edaspidine elukäik areneb merel. Rohukoskla esimesi mune leidub mai lõpul, peamunemine toimub aga juuni alul, millal enamik pesituskoopaist on jääkosklaist juba tühjad. Selle koskla munad on eelmise omast vähemad ja kurnas leidub neid kümneni. Vaigaste rohukoskla iseärasuseks on, et ta, nagu mainitud, pesitseb koopais, kuna ta mujal ehitab oma pesa harilikult põõsa alla või rohtu. Et mõlemad liigid pesitsevad varjatult, kannatavad nad vähe kajakate tegevuse all. Teatavat tulu annavad kosklate munad, mis kaaluvad esimesel kuni 90 ja teisel kuni 70 grammini. Ka on neil veel see hea omadus, et neid munade äravõtmine, kui mõni neist pessa jäetakse, ei eksita, vaid nad püüavad kahanenud kurna juurde munemisega täiendada. Sel teel võib aja jooksul koskla pesast üle

20 muna võtta. Väljahaudumiseks peab aga lõpu poole teatava arvu mune jätma, — muidu ei tule nad järgmisel aastal endisele pesituskohale tagasi. Et kosklad vaid kalu söövad, on nad kalandusele väga kahjulikud ja sel põhjusel pole nende suurearvuline paljunemine soovitatav; seda tuleb munade äravõtmisega vaos hoida.

Ristlind pesitseb 5 paarina nagu koskladki koopais. Kuna eelmiste liikide isased haudeaja keskel emastest jäädavalt lahkuvad, hoiavad ristlinnu paarid truult kogu eluaja ühte — haudeajal seisab isane pesa ligidal valvel; poegade julgeoleku eest ta hoolitseb ennast ohverdavalt. Täielik, 10—12 munast koosnev kurn leidub juuni alul. Munad on lumivalged, nende haudumine vältab 30 päeva. Pojad kasvavad üles Vilsandi vagusates käärudes. Sügisel nähakse peresid kõdunenud adrulademeil toitu otsimas. Lahkuvad oktoobris, ilmuvad aprilli alul.

E. Stoll'i foto.

42. joonis. Jääkoskel Mustpangal.

Tõmmu vaeras Vaigastes suuremal arvul pesitseda ei saa, sest kajakad rüüstavad kõik pesad.

Kalakajaka pesi lugesin 341. Tõeliselt on nende arv aga palju suurem, sest leidub rohkesti mittepesitsevaid linde. Mai alul sisaldab lame pesa 2—3 muna; kuu lõpul on pojad pesast lahkunud ja nüüd nähakse neid kõikjal saarel liikumas. Nooruses meri neid ei meelita, sinna lähevad vaid hädasunnil; alles täiskasvanuina nähakse neid rannikumerel. Kalakajakas võtab innuga osa hahkade pesade rüüstamisest. Väga kasulik on ta aga põllundusele, sest hävitab suuresl määral kahjulikke putukaid, tõuke ja ussikesi. Igalpool, kus rannikuala põldudel kündja liigub, nähakse alati tema taga hulgalt kalakajakaid, kes kõik ilmsikstulnud kahjurid hävitavad. Selles suhtes on ta tegevus üliväärtuslik.

Naerukajakas pesitseb vaid Ülemisel Vaikal. — 1928. a. leidis 179 pesa, — seega võib nende koguarvu hinnata neljasaja pea

suuruseks. Pesitseb eelmisega ühel ajal. On põllundusele sama kasulik kui kalakajakaski, ei rüüsta aga teiste lindude pesi.

Tõmmukajaka pesi oli 16, peamiselt Keskmisel ja Ülemisel Vaikal. Peale Vaigaste see kajakas Eesti piirides ei pesitse. On puhtmerelind, teotseb vaid kitsal rannikuvööl. Hävitab hahkade ja teiste partlaste mune. Looduseharuldusena peaks teatavat kaitset leidma.

Merikajakas pesitseb vaid Ülemisel Vaikal kuni 10 paarini. Seda kotkasuurust lindu võib nimetada saarte valitsejaks; kõigilt teistelt lindudelt nõuab ta oma andameid küll munade kui ka poegade näol. See puhtmerelind, kes esineb nagu eelminegi haudelinnuna vaid siin, väärrib kaitset looduseharuldusena.

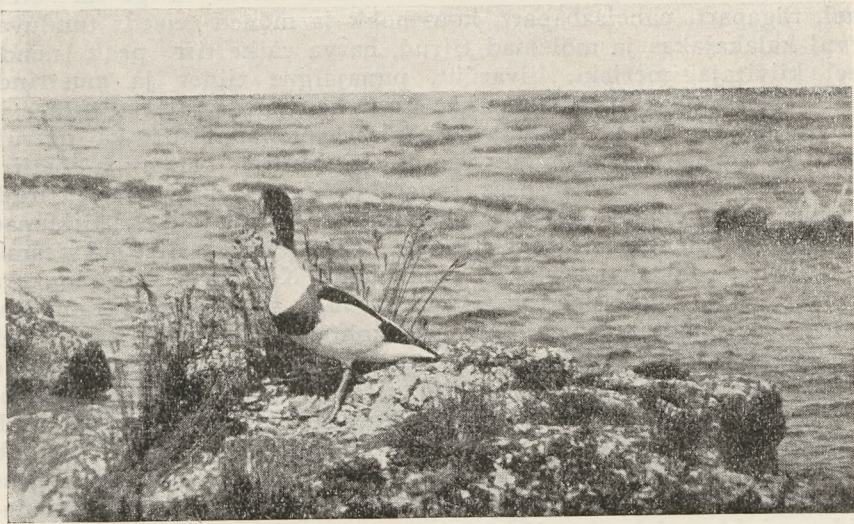
Kõrgelt tuleb hinnata kõigi kajakate esteetilist väärtust. Kui vähe naudingut pakuksid Vaika saared silmale, puuduksid seal nende üle hõljuvate kajakate parved, kaljudelt mere poole vaatavad linnud või külastajale vastu ruttavad kajakate salgad. Seda naudingut tõstab veel omakorda saartel teotsevate noorte kajakate elav tegevus, mida iga külastaja jälgib suure huviga. Võtaksime Vaigastelt kajakad, võtaksime ühtlasi külastajalt võimaluse tutvuda kihava linnueluga. Partlased — hahad ja kosklad — pakuvad selles suhtes vähe: teotsevad peamiselt merel, pesitsevad enamasti varjus ja lahkuvad saartelt jäädavalt, kui pojad välja koorunud, — seega valitseks juba juuni alul siin vaikus ja tühjus. Ka tuleb rõhutada, et linnuväe loomadeühinguile iialgi saatuslikuks ei ole saanud teiste loomade tegevus, vaid neid on hävitanud inimese omakasupüüd, ahnus ja üleliigne materialism, — mis kõike hindab vaid sendi järgi.

Tiire, nii ranna- kui ka jõetiire, elutseb neil saartel ligikaudu 500 paari. Ilmuvad kohale 10. mai ümber, viimased esimestest pisut varemini. Igal liigil on omad haudekohad; rannatiir muneb enamasti oma kaks muna lihtsalt maa peale, jõetiir aga ehitab lameda pesa. Ka nende esteetiline väärtus on suur.

Teistest lindudest elutseb Vaigastes üle 10 paari meriskeid ja vähemal arvul liivariüt, kivirullija, tutiga vart ja mõni teine. Järjekindlalt pesitseb ka linavästrik.

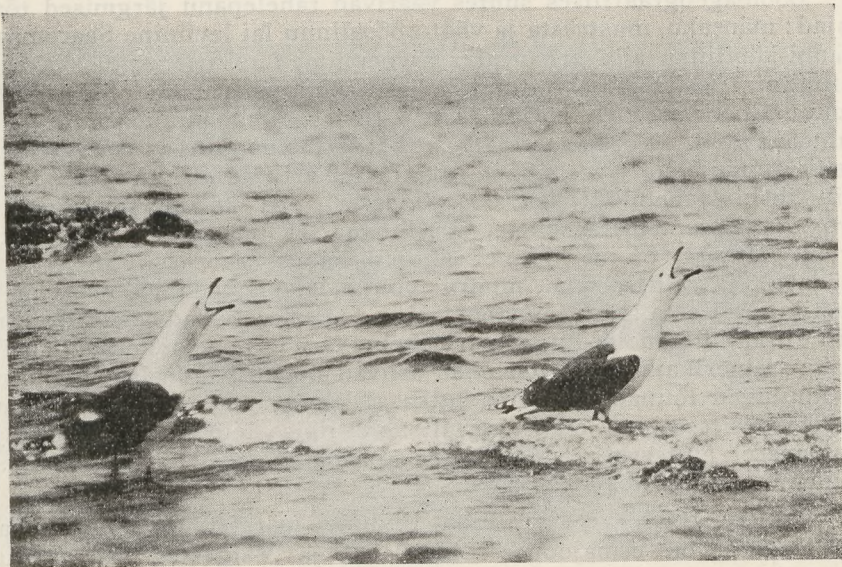
Kõige suurem naerukajaka haudeasundus Eestis asub Kuressaare ligidal Linnulahes. Siin pesitseb neid linde ujuvatel saartel kaugelt üle 4 000 paari. Haudeajal moodustavad pesadel külg küljega koos istuvad linnud lumivalge hiiglasvaiba haljendaval taustal; määratul arvul õhus hõljuvad linnud kõiguvad hiigelsuurte lumehelvetena üle pesituskoha. Siit on pärit ka Kuressaare kohal lendlevad ja kõikjal katustel istuvad naerukajakad. Ka teiste liikide esindajaist on see laht rikas, veepinnal leidub palju tutt-püttide ujuvaid pesi. Loodepoolses roostikus pesitseb üle paarikümne halli hane. Punapea-vart pesitseb suurel arvul.

Paadilahes leidub väikese kajaka ja musta viirese haudeasundus. Tulpe saarel pesitseb kaugelt üle 1 500 paari kalakajakaid. Kirjurahul leidis 1925. a. üle 500 ranna- ja jõetiiru pesa, seega moodustaks see rahu suurema tiirude asunduse. Uurikumaal pesitses samal aastal üle 200 paari kalakajakaid ja Kübassaare Anikaitse heinamaa Roolahes üle 50 paari naerukajakaid. Vähemaid tiirude asundusi leidub paljudel rannasaartel.

43. joonis. Ristlind Vaikal.

E. Ecke foto.

44. joonis. Merikajakad merele hüüdmas.

E. Ecke foto.

Rannikumere saarte linnustik. Kihelkonna ja Kuusnõmme lahe saartel pesitsevad: hahk, tõmmu vaeras, tutiga vart, sini-kael, rägapart, pahelsabapart, koostnökk ja mõned teised; tunduval arvul kalakajakas ja mõlemad tiirud, harva väike tiir, peale nende veel kiivitaja, meriski, liivarüüt, punajalgne tilder ja mustrind-plütt. Kõiki neid liike leiame ka Vilsandis, juurde tulevad tutkas ja koovitaja. Loonalaiul ja Salavas peale eespoolmainitute ka kivirullija. Notamaal hahk, tõmmu vaeras, kivirullija, ranna- ja jõetiir; siin on leitud ka röövtiiru pesa. Innarahul elutsevad peamiselt tiirud. Abruksa saarel leiame paljude metsalindude esindajaid, harilikumad rannalinnud on igapäevaseks nähuks. Linnusital pesitsevad peamiselt tiirud; rohkemal arvul ka väike tiir. Kossemaa oma lopsaka taimkattega ja rikkaliku roostikuga on väga rikas vee- ja rannalindudest; see maksab ka Tulpe saare kohta. Kirjurahul pesitsevad peale tiirude veel ristlind, liivarüüt, meriski, kivirullija, punajalgne tilder ja kalakajakas. Allirahul leidub rohkesti tiire, elutsevad mõned punajalgseid tildrid, liivarüüdid, meriskid, kivirullija ja ristlind. Lõunaranniku kääruks saartel pesitsevad kõikjal tiirud, seal leidub muuseas ka kivirullijat. Väga rikas vee- kui ka rannalindudest on Udrikumaa; eriti rohkesti pesitseb siin pardi perekonna esindajaid; mainida tuleks, et siin haub ka hele tilder. Võilaiul elutseb palju ranna- ja veelinde. Pühadekarel elutsevad kalakajakas, tiirud, tutkad, liivarüüdid ja mõned teised. Põhja pool Kesselaigu asuval Kivirahul pesitseb muuseas röövtiir ja mustrind-plütt, selle ümbruses nähakse väga palju parte. Soela väinas asuval Pihela laiul on rohkesti tiirusid, mõned kivirullijad ja mustrind-plüti paarid.

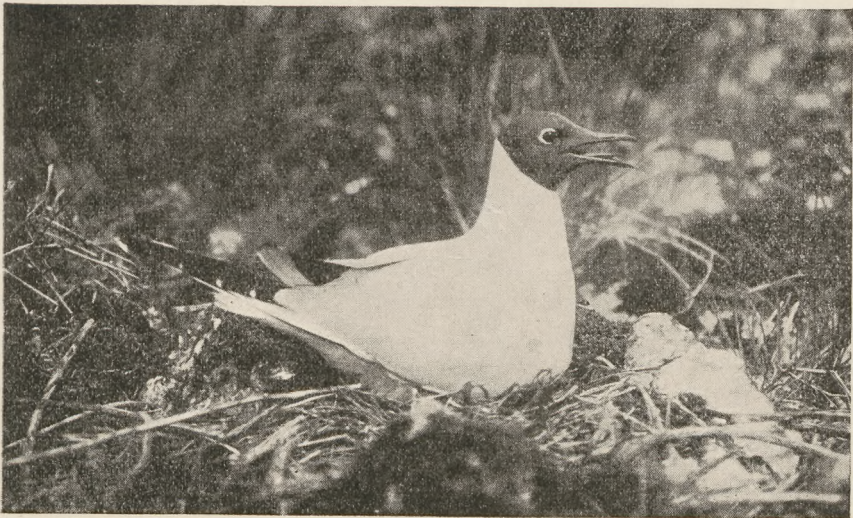
Loomageograafilises suhtes väärivad tähelepanu järgmised tõsi-asjad: mäsaku, musträsta ja vööt-pöösalinnu lai levimine Saaremaal; männi-käbilinnu siin erivormiks arenemine; huvituse pole ka aedtsiitsitaja pesitsemine mitmes kohas. Arusaamatu on põldvarblase puudumine, peoleo haruldus ja tutt-tihase ning puukoristaja vaid juhuslik leid. Torkab silma kakulistegi esindajate vaesus. Kanalitest puuduvad siin mõned mandril harilikud liigid — ei leidu siin ühtki laanepüüd (*Tetrastes bonasia*) ega ka metsist (*Tetrao urogallus*), vaatamata sellele, et viimane Hiiumaal elutseb rohkel arvul. Huvitav on märkida, et põldpüü kadus Saaremaalt 1875./76. a. jäädavalt ja vaid 1886. a. impordi põhjal leiame teda selle saare linnustikus. Veetallaja lõunapoolseimad pesituskohad asuvad siin; siin oli ka kühmnohk-luige ja naaskelnoka põhjapoolseim haudepaik. Haha ja merikajaka pesituskohad asuvad nende haudeala lõunapiiril ja kuuluvad lõunapoolsemate hulka. Tähelepanu väärib ka tõmmu kajaka pesitsemine Vaigastes, luitsnökk-iibise leid Pedusti ääres ja Vahemerel elutseva mustpea-kajaka (*Larus melanocephalus*) esinemine Vaigastes 1928. a.

Lõpuks tuleb veel mainida lindude märgistamist Saaremaal. 1922.—30. a. on esmajoones Linnulahel ja Vaigastes märgistatud 6 615 lindu, peamiselt naeru- ja kalakajakaid. Teateid märgistatud lindude kättesaamisest on tulnud 20 riigist; üks tiir saadi kätte isegi

N. Königsfest'i foto.

45. joonis. Naerukajakad Linnulahel lendlemas.

E. Ecke foto.

46. joonis. Naerukajakas pesal (Vaikal).

lõuna pool poolitajat Portugali Lääne-Aafrika rannikul. Saadud andmete põhjal on enam-vähem selginud meie naeru- ja kalakajaka rändeolud, nende rändevööd ja talvitamisalad.
